

نقدی بر جایگاه زبان و ادبیات فارسی مدارس ایران و روش‌های تدریس مناسب آن

بایرام‌مراد مرادی^۱

^۱ بایرام‌مراد مرادی دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی دانشگاه سیستان و بلوچستان و دبیر ادبیات فارسی دبیرستانهای بجنورد
moradi.bairam@gmail.com

چکیده

مسأله آموزش هر زبان در گسترش و رشد آن از اهمیت بسزایی برخوردار است، ضمن اینکه ترسیم وضع آموزش زبان در هر جامعه زبانی می‌تواند مقدمه‌ای برای برنامه‌ریزی در آن حوزه باشد. یکی از ابزارهای مهم در آموزش هر زبان کتاب‌های درسی آن است. در این پژوهش تلاش بر آن است تا به بررسی جایگاه ادبیات و نقش مهم آن پرداخته شود و راهکارهایی برای بهبود آن ارائه شود. آموزش و پرورش نقشی بی‌بدیل را در آینده جامعه ایفا می‌کند. بنیان همبستگی اجتماعی، پیشرفت اقتصادی، توسعه پایدار، تعالی انسانیت، صلح و دوستی همگی به آموخته‌ها و آموزه‌های آموزش و پرورش وابسته است. لیکن آموخته‌های دوران مدرسه به صورت صرف و عدم همراهی مؤلفه‌های ارزشی فرهنگ کشور، برای نیل به چنین اهداف متعالی، نارسا جلوه می‌کند در نتیجه بازنگری به دروس مهمی که فرهنگ کشور به آن وابسته است از موضوعات مهم و اساسی آموزش و پرورش می‌باشد. از این روی ادبیات که ریشه در فرهنگ هر ملت دارد از دروس مهم و اساسی در هر کشور است. از این روی در این پژوهش به نقدی بر جایگاه ادبیات در ایران پرداخته می‌شود و بهترین روش‌های تدریس زبان و ادبیات فارسی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

واژه‌های کلیدی

ادبیات، ایران، مدارس، آموزش و پرورش، معلم.

۱. متن مقاله

زبان فارسی به دلیل گذشتن از دوره‌های مختلف تاریخی و نیز به خاطر تحولات و تطوراتی که بنا به ضرورت‌های اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در آن صورت گرفته، زبانی است پرمایه و چون در روند خویش ناگزیر از جذب و دفع‌ها و انعطاف‌های گوناگون بوده است، بار همه گذشته‌های قومی ما را بر دوش دارد و در حقیقت شاید بتوان گفت زبان فارسی به تعبیری تبلور فرهنگ و معنویت، اعتقادات مذهبی، جوهر عرفان، شور حماسه، جادوی اسطوره‌ها و فریادهای بیداد ستیزی قوم کهن ایرانی است. مطالعه ادبیات شامل تمرین چهار مهارت و فرآیند خواندن، تفکر، بحث و نوشتن می‌شود، می‌توان گفت که ارزش کاربردی این رشته تحصیلی در این است که باعث افزایش مهارت افراد در این فرایندها می‌شود. مطالعه دقیق که از ملزومات درس ادبیات است، باعث افزایش دایره لغات افراد شده و حساسیت زبانی و لغوی آن‌ها را به شدت افزایش می‌دهد که در نتیجه به افزایش میزان کمال شخص منتهی می‌شود. در کلاس‌های درس، معلم دانش‌آموزان را وادار می‌دارد تا در مورد آنچه در کلاس تدریس شده به صورت انتقادی فکر کنند و در نتیجه، بحث‌های کلاسی باعث تقویت مهارت‌های خواندن و تفکر شده و به آن‌ها کمک می‌کند در هر شرایطی بتوانند نظرات و افکار خود را به صورت شفاهی راحت‌تر بیان کنند. می‌توان ادعا کرد که مطالعه ادبیات به طرح‌های ذهنی دانش‌آموز کمک می‌کند زیرا این رشته فراگیران را به صورت مستقیم با متون سخت ادبی درگیر می‌کند و آن‌ها می‌توانند با انجام چنین تمریناتی، مهارت‌های خود را به سایر متون و سایر موقعیت‌های زندگی تعمیم دهند همچنین مطالعه ادبیات به توانایی ما در همزادپنداری با سایر انسان‌ها کمک می‌کند، توانایی ما در دیدن و درک پیچیدگی‌های انسانی را افزایش می‌دهد و باعث گسترش افق‌های ذهنی انسان از طریق درک تجربیات نیابتی می‌شود (حق شناس، ۱۳۸۳). از این روی و با توجه به توضیحات فوق، ادبیات نه تنها در زندگی فردی بلکه در زندگی اجتماعی ما نیز نقش بسزایی دارد.

پیشینه پژوهش

در زمینه ادبیات و اهمیت کاربرد آن فعالیت‌های زیادی صورت گرفته است. از جمله تأثیر متقابل فرهنگ و ادبیات نوشته اسحاق طغیانی که در پژوهش خود به این نتیجه دست یافته که فرهنگ‌های پر بار و مبتنی بر ادیان الهی بستر مناسب پیدایش عالی‌ترین آثار ادبی جهان است که بازخورد آن‌ها موجب تقویت فرهنگ و ادبیات می‌شود. همچنین سارا کورس در تحقیق خود با نام ادبیات و جامعه تلاش کرده تا رابطه چند وجهی ادبیات و جامعه را در چهارچوب نظریه‌ها و رهیافت‌های مختلف بررسی نماید. محسن علوی پیشوایی در پژوهشی به نام نقش ادبیات در زندگی بشر به این نتیجه دست یافته که ادبیات هم در تقویت روحی و روانی و شکوفایی تخیل انسان و آشکار کردن او با نحوه زندگی نقش برجسته‌ای دارد و هم اینکه علوم مختصر بشری برای شرح و بیان موضوع و محتوا و اهداف خود به ادبیات نیازمندند. لذا با بررسی‌های انجام شده مشخص شد که تاکنون پژوهشی با عنوان نقدی بر ادبیات ایران و ارائه بهترین روش‌های تدریس ادبیات و زبان فارسی انجام نشده است. بنابراین ضرورت انجام این پژوهش احساس گردید.

روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به شیوه توصیفی تحلیلی است که بر اساس گردآوری اطلاعات از منابع معتبر و اسناد کتابخانه‌ای است.

مفاهیم مهمی که در این پژوهش به آن‌ها پرداخته می‌شوند عبارتند از:

آموزش و پرورش

آموزش و پرورش یکی از عناصر مهم علم آموزی و پایگاه اصلی تعلیم و تربیت که و تعریف آن چنین آمده است: «آموزش و پرورش عمل یا تعاملی است که به صورت پیدایش تغییراتی در رفتار شخص ظاهر می‌گردد و به او امکان می‌دهد خود را با محیط سازگار کند؛ یعنی محیط را تغییر دهد و هم تغییراتی را در خود ایجاد کند تا بتواند زندگی خود را ادامه دهد. بدین ترتیب، به جنبه خاصی از شخص یا زندگی او توجه ندارد، بلکه او را به صورت یک کل و در حال وحدت در نظر می‌گیرد و به تغییر رفتار او در کل می‌پردازد» (شعاری‌نژاد، ۱۳۷۴: ۱۷۴) آموزش و پرورش در صورتی موفق خواهد بود که اهداف و برنامه‌های آن با شرایط فرد، که موضوع تعلیم و تربیت است، مطابقت داشته باشد. «در جریان آموزش و پرورش باید نیازهای فردی شناخته شود و این شناخت نقطه آغازین هر برنامه آموزشی باشد. در عین حال، رشد نیازهای فردی و زمینه‌سازی برای پیدایش نیازهای متعالی او از اهم مسئولیت‌های آموزش و پرورش است. آماده ساختن فرد برای درک و شناخت بهتر محیط و واکنش مناسب با آن، یادگیری متناسب با رشد ذهنی و عقلی، رشد خصوصیات شخصی که منجر به پیدایش شاکله کنجکاو و فعال، جست‌وجوگر، دوست‌دار دانش و پویا گردد، از مسئولیت‌های اساسی آموزش و پرورش در دنیای امروز است» (آقازاده، ۱۳۸۹: ۱۳۵).

ادبیات

در زبان فارسی معادل‌های متعددی در مقابل این لفظ نهاده‌اند، از جمله در فرهنگ فارسی عمید در برابر لغت (ادب) چنین آمده است: ا. {ع} (أد) دانش، فرهنگ، معرفت، روش پسندیده، خوی خوش، آداب جمع. علم ادب: علمی که با تسلط بر آن شخص می‌تواند درست شعر بگوید و خوب چیز بنویسد و سخن درست و نادرست و خوب و بد را بشناسد. قُدا آن را شامل علوم صرف و نحو، لغت، اشتقاق، معانی، بیان، عروض و قافیه و بهره یافتن از هر علمی به قدر حاجت دانسته انادبیات: علمی که مربوط به ادب باشد، آنچه درباره علوم و مسائل ادبی گفتگو کند، آنچه مربوط به علم ادب باشد. (عمید، ۱۳۸۸: ۱۲۸) ادب کلمه‌ای متداول در فرهنگ اسلامی که ریشه روشنی برای آن دانسته نیست. نخست معنایی محدود داشت. در زبان فارسی معادل‌های متعددی در مقابل این لفظ نهاده‌اند. از جمله معنای زیر را که دهخدا با ذکر مأخذ آورده، می‌توان عرضه کرد: پرهیخت، دانش، فرهنگ، هنر، چم و خم، حُسن معاشرت، حُسن محضر، طور پسندیده، آزر، حرمت، پاس، شگفتی و شگفت، فرهنگی شدن و ... تعریف‌هایی که در لغت‌نامه دهخدا گرد آمده، به طور کلی شامل این معانی است: ۱. ده یا دوازده یا پانزده علم (صرف، نحو، لغت و ...)؛ ۲. نگاه داشتن حدّ هر چیز؛ ۳. علمی که انسان را از همه اقسام خطا محفوظ دارد؛ ۴. نیکی احوال و رفتار در نشست و برخاست و خوش خویی و گرد آمدن خوی‌های نیکو؛ ۵. هر ورزش پسندیده که آدمی را به فضیلتی سوق دهد؛ ۶. ادب القاضی نزد فقها؛ ۷. گاه به معنی سنت؛ ۸. نزد اهل شرع پرهیزگاری و نزد اهل حکمت نگاهداری نفس؛ ۹. ظرافت و کیاست، ظرافت در زبان و براعت در هوش و ... این معانی و بسیاری دیگر، همه صحیح است اما نه در یک زمان، زیرا نخستین فرهنگ نویسان چیزی نقل نکرده‌اند و شاید از هری نخستین کسی باشد که در «تهذیب اللّغه» خود به معنی واژه مورد بحث اشاره می‌کند (تهذیب اللّغه، ۱۴۲۱ق، ج ۱۴: ۱۴۷). لغت شناسان کهن، واژه «ادب» و مشتقات آن را خوب می‌شناختند. این واژه دو معنی اساسی دارد: ۱. شگفت، هر چیز شگفت. ۲. دعوت به مهمانی. «ازهری» و نیز بسیاری دیگر پس از او «ادب» را مأخوذ از معنای دوم دانسته و گفته است: «ادب آن چیزی است که ادیب به دیگران می‌آموزد» (همان) علی اکبر دهخدا واژه «ادب» را اسم و معرب از فارسی می‌داند (لغت نامه، ۱۳۷۷، ج ۱: ۱۵۶۱).

اما کلمه ادبیات جمع ادبی است در زبان عربی به این شکل کاربرد ندارد این کلمه در زبان فارسی پیدا شده است و مربوط به دوره‌های متأخر است. «ادبیات» در معنای اصطلاحی خود یکی از گونه‌های هنر است و کلمات، مصالح و موادی هستند که شاعر و نویسندگان با بهره‌گیری از عواطف و تخیلات خویش آنها را به کار می‌گیرد و اثری ادبی و هنری پدید می‌آورد. یعنی اثری که عامل تخیل در آن دخیل باشد و در ضمن با جهان واقع نیز ارتباط معناداری داشته باشد (میرصادقی، ۱۳۹۳: ۱۶). در روزگار ما «ادبیات» با دیگر آثار مکتوب تمایزی اساسی پیدا کرده است. امروزه قلمروی ادبیات را به شعر و نثرهای داستانی، نمایشی و نوشته‌های ادبی و شاعرانه منحصر می‌کنند. اما در گذشته، ادبیات دایره وسیع تری داشته و تمام آثار مکتوب شعر و نثر اعم از آثار علمی، دینی، تاریخی، اخلاقی و هنری را در بر می‌گرفته است. در این که شعر همیشه جزء ادبیات بوده، هیچ کس تردید نکرده است. انواع نثرهای مربوط به دوره‌های گذشته هم جزء ادبیات محسوب می‌شوند اما درجه ادبی بودن همه آنها یکسان نیست. (تاریخ ادبیات ایران و جهان، سال دوم، ۱۳۷۹: ۲-۳)

به نظر استاد زرین کوب ادبیات عبارت است از: «تمام ذخایر و مواریت ذوقی و فکری اقوام و امم عالم که مردم در ضبط و نقل و نشر آنها اهتمام کرد اند. این میراث ذوقی و فکری که از رفتگان بازمانده است و آیندگان نیز همواره بر آن چیزی خواهند افزود، همواره موجب استفاده و تمتع و التذاذ اقوام و افراد جهان خواهد بود» (زرین کوب: ۱۳۵۴: ۱۸) همچنین علی هادی «ادبیات» را مجموع ای از آداب، سنن، قوانین اجتماعی، اخلاقی و هنری یک جامعه جهت دستیابی به یک نظام مشترک فرهنگی ایده آل که رشد و توسعه آن بدون درک احساسات لطیف ممکن نخواهد بود می‌داند. (هادی، ۱۳۷۱: ۲۵)

وظایف معلم

وظیفه معلم تقویت روحیه وحدت و همکاری در شاگردان و هدایت آنها به سوی آزاداندیشی و نقد افکار و مبارزه با روحیه سلطه‌گری و کسب استقلال است، لذا ایجاد استقلال توأم با وحدت و همکاری و رفع معطلات یکدیگر هدفی است که معلم در آموزه‌های خود، آن را دنبال می‌کند و وظیفه شاگرد، فعالیت در جهت رسیدن به این هدف متعالی و انسانی می‌باشد» (رستمی نسب، ۱۳۹۰، ج ۱: ۸۱) معلم در سرنوشت شاگرد تأثیر به سزایی دارد و وظیفه او در انتقال میراث فرهنگی، احیای مبانی فطری و عقیدتی و ساختن و به عمل آوردن کودک بسیار خطیر است. «معلم وظیفه دارد برای حل دشواری‌های آینده شاگرد به او راه و روش یاد دهد، رفتار و اخلاق ارزنده‌ای را به او بیاموزد، موجبات کشف استعداد او را فراهم آورد و او را در راه و مسیری قرار دهد که حاصل آن احیا و هدایت باشد» (قائمی، ۱۳۷۸: ۲۹۱)

به عقیده پژوهندگان عرصه تعلیم و تربیت: «معلم رهبر علمی کودک است و باید الگوی اخلاق، نظافت، حسن برخورد و راه رسم انسانی باشد. در اعلام نظر و حسن نواضع‌گیری، باید به گونه‌ای عمل نماید، که برای شاگرد درس و برنامه‌ای باشد کار و برنامه‌های جالب است و موجب احترام و این امر خود مسئولیت آفرین است. نوع بینش‌ها، اطلاعات، عقاید و آرزوهای مربی، سازنده ایمان کودک است. باید سعی بر این باشد از عقده‌گشایی‌ها، ایجاد فشار بی‌حساب و ادای رفتاری که بدآموزی داشته باشد و برای شاگرد اگر چه در روزگاران بعد، انحراف فکری بیافریند، خودداری کند» (همان: ۲۹)

وظایف معلم زبان و ادبیات فارسی

ادبیات شکل هنری و کاربرد خلاقانه زبان است و مسلماً کاربرد آگاهانه و دقیق آن در امر تربیت و آموزش، موفقیت و بهبود کیفیت آموزشی را تضمین می‌نماید. ادبیات مجموعه‌ای درهم‌تنیده و گسترده از فرهنگ، باورها، عواطف، علائق، اعتقادات و... را در خود دارد که با ابزار زبان می‌تواند به دانش‌آموزان منتقل شود و آنان را در جهت رشد و تربیت بهتر پیش برد. دبیر ادبیات علاوه بر مسئولیت‌های عمومی معلمی، وظیفه خطیر دیگری نیز دارد که همانا انتقال فرهنگ و گذشته پر افتخار ادبی و دنیایی از آموزه‌های ارزشمند اخلاقی است. این فرد باید نمونه کاملی از یک شخصیت محبوب با اطلاعات کافی در رشته شغلی خود و با ویژگی‌های مطلوب انسانی باشد. «معلم ادبیات باید خودش را به روز نگه دارد و با استفاده از فناوری‌های نوین، کلاس درسش را برای دانش‌آموزان جذاب‌تر کند.» (مودنی، ۱۳۹۷: ۵۹)

- اهتمام در به وجود آوردن محیطی کاملاً آموزنده و پرورش دهنده در کلاس درس منطبق با موازین و معیارهای اسلامی و زمینه سازی برای شکوفایی استعدادهای فطری و خدادادی دانش آموزان با توجه به تفاوت های فردی آنان
- برنامه ریزی و اقدام برای توسعه شایستگی های علمی ، پژوهشی و فناوری دانش آموزان و علاقمند نمودن آنان به تحقیق و پژوهش
- برنامه ریزی و اقدام برای شناسایی ناهنجاری های رفتاری و مشکلات خانوادگی دانش آموزان و همکاری بامدیر و دیگر مسئولین و اولیا در جهت اصلاح و رفع مشکل آنان
- برنامه ریزی و اقدام برای برقراری تعامل اثربخش میان مدرسه و محیط های یادگیری خارج از مدرسه اعم از پژوهشسراها ، کتابخانه ها ، کانون ها و ...
- برنامه ریزی و اقدام برای آموزش دروس با رویکرد فرهنگی و تربیتی
- آماده سازی وسایل آموزشی مورد نیاز برای تدریس و انجام آزمایش ها و فعالیت های علمی و عملی با توجه به محتوای کتب درسی مربوط و تهیه و تدوین گزارش های لازم
- خودآموزی ، مطالعه ، تحقیق و پژوهش و سعی در مطالعه مداوم در زمینه ی روش های تدریس و کتب تربیتی و علمی به منظور بالابردن سطح آگاهی ها و مهارت های شغلی
- برنامه ریزی و تلاش برای بهبود کیفیت آموزش از طریق به کارگرفتن شیوه ها و روش های فعال تدریس و ارزشیابی ، استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات و وسایل آموزشی ،تهیه طرح درس روزانه ، سالانه ، تولید و استفاده از محتوای الکترونیکی و ...
- برنامه ریزی، اجرا و به کارگیری انواع روش های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی و تربیتی دانش آموزان (آغازین ، تکوینی ، تشخیصی و پایانی) برابر آیین نامه ها و دستورالعمل ها ، تجزیه و تحلیل نتایج ، شناسایی نقاط ضعف و قوت موجود ، سعی در تقویت نقاط قوت و اتخاذ تدابیر لازم جهت رفع نقاط ضعف و ارایه ی گزارش های لازم.
- همکاری و مشارکت در برنامه ریزی و برگزاری مسابقات ، جشنواره ها ، آزمون ها و ... دانش آموزی
- همکاری و مشارکت در ترویج و تعمیق فرهنگ عفاف و حجاب در دانش آموزان
- شرکت فعال در جلسات و شوراها از جمله شورای معلمان ، جلسات گروه های آموزشی و ... در راستای بهبود فرایند یاددهی و یادگیری
- ترغیب و هدایت دانش آموزان به تشکیل گروه های همیار آموزشی و تربیتی و بهره گیری از فعالیت های گروهی در فرایند یاددهی - یادگیری

ادبیات و زبان فارسی در جهان

زبان فارسی از جمله ده زبانی محسوب می شود که در بین این سه هزار زبان جهان از پشتوانه های ادبی و فرهنگی هزارساله برخوردار است و در طول تاریخ تطور و تحول پیدا کرده و در برابر زبان های مهاجم قد علم کرده و تسلیم نشده است. زبان فارسی مانند رود خروشان است که از هزاران سال پیش جاری بوده و در طول زمان سیر تکاملی خود را طی کرده و به صورت کنونی در آمده است و اگر غیر از این می بود مانند زبان های دیگر نمی توانست در برابر هجوم فرهنگی ملت های مهاجم مقاومت کند و از بین می رفت. «در بین زبان های ایرانی، فارسی یگانه زبانی است که در قاره آسیا به مقام و نفوذی دست یافته که هیچ یک از زبان های دیگر بدان نرسیده است» (آزادای کنار، ۱۳۷۶: ۱۲۷) غلامی درگاهی درباره زبان فارسی سابقه، حفظ و گسترش آن بیان کرد: «کشور ما به سبب موقعیت های خاص جغرافیایی و اقلیمی، در طول تاریخ بارها از همه طرف ورد تاخت و تاز و لشکرکشی های بیرحمانه قرار داشته است و همیشه به طور معجزه آسایی دوباره قد علم کرده و سرپای خود ایستاده و هویت ملی و زبان و رسوم خود را حفظ کرده است. در حالی که کشورها و اقوام بسیاری بوده اند که به دلیل نداشتن فرهنگ منسجم و قوی در پی همین گونه تهاجمات از صفحه روزگار محو شده و دیگر جز اسمی از آنان باقی

نمانده است. ایران با آنکه بیش از دویست سال در زیر استیلای عرب قرار داشت، امروز به زبان ملی نیاکان خود سخن می‌گوید» (عرفانی، ۱۳۸۹: ۱۱۴۶)

زبان فارسی در بند مرزهای کشور محصور نبوده است. چه از زمان مسعود سعد سلمان و ابوالفرج رونی که در شبه قاره هند به فارسی شعر سروده‌اند، تا به روزگاری بسیار نزدیک به زمان ما، فارسی یا زبان رسمی و فرهنگی و همگانی آن سرزمین پهناور بود یا همچون یک زبان فرهنگی در آنجا به کار می‌رفت و هنوز هم گویندگان، نویسندگان و دوستداران فراوان دارد. در کشور چین که ابن بطوطه در سده هشتم هجری یکی از شعرهای سعدی را از زبان رامشگران شنید. به گفته سعدی در گلستان، سرودهای او در زمان خودش به کاشغر می‌رسیدند و در آنجا دوستداران فراوان داشت. در سده چهارم هجری به گفته مقدسی در احسن التقاسیم، مردم پایتخت عمان به فارسی سخن می‌گفتند. نفوذ فرهنگی ایران در شبه جزیره آناتولی (ترکیه امروزی) مانند عربستان و مصر پیشینه باستانی دارد. کشور یوگسلاوی سابق نیز گروهی فارسی‌نویس و فارسی‌سرای داشته است و در آموزشگاه‌های مسلمانان آنجا به دانشجویان، دستور فارسی و متن‌های فارسی به ویژه گلستان سعدی، بهارستان جامی، مثنوی مولوی آموخته می‌شده است. فارسی نه تنها به زبان‌های شبه جزیره بالکان، بلکه حتی به انگلیسی راه یافته است و زبانشناسان حداقل ۸ واژه فارسی را در آن زبان یافته‌اند. آری از خاور دور تا باختر دور، نفوذ مستقیم یا غیرمستقیم زبان فارسی آشکار است و این حقیقت نشان دهنده گسترش و نفوذ و تأثیر جهانی فرهنگ ایرانی است. (رئیس، ۱۳۹۲: ۱۰۲-۱۰۳)

زبان فارسی به‌عنوان یکی از زبان‌های کهن، زبان رسمی و ملی ایرانیان از قدیم‌الایام، توانسته است در مقابل تغییراتی که عمدتاً بر اثر مجاورت با دیگر زبان‌ها و تعاملات میان‌زبانی پدیدار می‌شود، هویت خود را محفوظ نگه دارد، اما این سابقه و قدمت، دلیلی بر آسیب‌ناپذیری آن نیست. «با ورود به عصر اطلاعات و جامعه شبکه‌ای، ما در بیشتر حوزه‌ها شاهد تحولات تکنولوژیکی گوناگون هستیم. اینترنت به مثابه رسانه جدید و یکی از مهم‌ترین دستاوردهای انقلاب ارتباطات، از محدودیت‌های الگوهای چاپ و پخش در ارتباطات فراتر رفته است. از جمله پدیده‌های جدید که بر اثر ادغام فناوری‌های مختلف ارتباطی در سال‌های اخیر شکل گرفته، شبکه‌های اجتماعی مجازی است. این شبکه‌ها با عضوگیری‌های رایگان از کاربران توانسته‌اند در جریان‌سازی‌های مختلف نقشی اساسی بر عهده داشته باشند» (امیرپور و گریوانی، ۱۳۹۲: ۲۴).

واژگان فارسی همواره دست‌خوش تغییرات عمده گردیده است. هر روز شاهد ورود سیل واژگان جدید و بعضاً تغییر داده شده به زبان فارسی هستیم. «تعاملات گویشوران زبان فارسی با گویشوران زبان‌هایی که امروزه زبان علم، فناوری، تجارت، حقوق و دیگر عرصه‌های فعالیت‌های انسانی هستند، علاوه بر واژگان، ساختارهای نحوی و صرفی و نگارشی زبان فارسی را در معرض چالش‌های ساختاری قرار داده است» (باطنی، ۱۳۶۹: ۱۸۳).

زبان پدیده‌ای اجتماعی است که همراه با تحولات اجتماعی دگرگون می‌شود. همان‌گونه که جوامع انسانی در گذر تاریخ گرفتار تغییراتی می‌شوند، جوامع زبانی یا گروه‌های زبانی نیز در این سیر تاریخی تحول و تغییراتی می‌یابند. در گذر زمان، زبان‌ها از جهات مختلفی چون اصوات، واج‌ها، ساختار صرفی و نحوی، واژگان و معنا متحول شده‌اند. این عناصر سازنده زبان، پیوسته در معرض تغییرند. در بین آن‌ها، واژگان بیش از سایرین دچار دگرگونی می‌شود اما دستگاه صوتی و دستگاه ساختاری سخت در هم تنیده‌اند و رخنه در آن‌ها مشکل و در نتیجه تغییر کندتر است ولی واژگان زبان به‌هم بافته نیستند و نفوذ عوامل مختلف تغییر در آن‌ها آسان است؛ زیرا با کم و زیاد شدن واژگان، روابط بین عناصر تغییر نمی‌کند. واژگان آئینه فرهنگ مردم هستند.

یکی از انتقادات قابل تامل نسبت به عملکرد فرهنگستان، تأخیر قابل توجه در واژه‌گزینی کلمات است. به عنوان نمونه وقتی که اتوبوس‌های تندرو توسط شهرداری تهران وارد کشور شد، فرهنگستان از همان ابتدا می‌توانست معادل واژه BRT را به شهرداری پیشنهاد دهد تا از همه گیر شدن این واژه جلوگیری کند. اما متأسفانه با تعللی که در این زمینه شاهد بودیم، در مدت زمانی بسیار کوتاه، واژه غربی

BRT وارد ادبیات مردم شد و اکنون جایگزین کردن واژه ای دیگر به جای آن بسیار سخت و مشکل است. درباره اقدامات این فرهنگستان در معادل یابی برای واژه های مرتبط با استفاده مردم از شبکه های اجتماعی نیز این تأخیر مشهود است. به گزارش قدس آنلاین حداد عادل خود در این زمینه تصریح کرد: "تا این لحظه ما هنوز هیچ مجموعه قابل توجهی را عرضه نکرده ایم اما این، کاری است که در دستور کار ما قرار دارد و انشاءالله به زودی سرعت می گیرد و در آینده آن را انجام خواهیم داد." و اما اگر چه دیر، ورود فرهنگستان زبان و ادب فارسی در انجام وظیفه اصلی خود یعنی حراست از زبان فارسی ضروری است.

روش های تدریس موثر در آموزش ادبیات و زبان فارسی

روش تدریس عبارت است از تنظیم مطالب درسی به وسیله معلم به گونه ای که باعث درگیری و مشارکت دانش آموزان شود تا از طریق آن، فرایند یاددهی- یادگیری ساده شده و یادگیری عمیق تر و موثرتر شود. در واقع روش تدریس معلم، چگونگی فعالیت های دانش آموزان را برای رسیدن به هدف های آموزشی مشخص می کند (مرتضوی زاده، ۱۳۹۲: ۲۲۲)

روش واحد کار (فردی - گروهی)

معلم پس از ارائه توضیحات لازم پیرامون یک درس می تواند به هر یک از گروه های کار، موضوعی را واگذار نماید تا انجام دهند و در پایان وقت، گروه ها نتایج کار خود را به وسیله نماینده گروه ارائه دهند. حتی جریان تدریس نیز می تواند به گروه های کار در کارگاه واگذار گردد؛ مثلاً برای آموزش حذف به قرینه لفظی و معنوی، کلاس به پنج گروه تقسیم می گردد و به هر گروه یک نمونه متن داده می شود تا آن ها را از نظر این دو نوع حذف بررسی کنند. در پایان اعضای هر گروه تفاوت هایی را که به نظرشان رسیده است مطرح می کنند و سرانجام این تفاوت ها جمع بندی می شوند.

روش مقایسه

استفاده از الگوی مقایسه برای تدریس و انتقال موضوعات زبان و ادبیات فارسی و تشریح آن ها بسیار مناسب و کارآمد است. برای مثال، در آموزش فعل ماضی ساده و فعل ماضی استمراری ابتدا نمونه ای از فعل ماضی ساده را توضیح و سپس دو متن که یکی دارای فعل ماضی ساده و دیگری دارای فعل ماضی استمراری است به دانش آموزان ارائه می دهیم تا از طریق مقایسه، فرق ماضی استمراری با فعل ماضی ساده را به صورت کاربردی و مقایسه ای یاد بگیرند.

روش بحث گروهی

در این روش به دانش آموز فرصت داده می شود تا عقاید و تجربیات خود را درباره یک موضوع بیان کند. در این روش، مطالب علمی مستقیماً به وسیله معلم در اختیار شاگردان قرار نمی گیرد. معرفی منابع توسط معلم صورت می گیرد، اما شاگردان خود به مطالعه و جمع آوری اطلاعات می پردازند. در این روش علاقه و تسلط شاگرد بر محتوا بسیار مهم است و علاوه بر کسب اطلاعات علمی، تفکر شاگرد پرورش می یابد.

روش پژوهش (فردی - گروهی)

این روش دانش آموزان را قادر می سازد که به کمک پژوهش و تحقیق گروهی یا فردی، مشکل خود را حل کنند. بر اساس روش یاد شده یکایک دانش آموزان باید اصول و روش های پژوهش و مبانی آن را فرا گیرند. به عنوان نمونه؛ پژوهش کتابخانه ای درباره ابعاد یک موضوع؛ تشکیل یک گروه پنج نفره پژوهش درباره یکی از مباحث و ...

روش حل مسئله

در روش حل مسئله باید چارچوب و راه حل های آن مشخص شود. برای حل مسئله راه های مختلفی اعم از؛ آزمایش و خطا، بینش و شناخت، روش تحلیلی و روش دیویی وجود دارد که دیویی پنج مرحله را برای حل مسئله معرفی می کند: مشخص کردن مسأله؛ حدس زدن یا مشخص کردن علل مسئله؛ در نظر گرفتن راه های ممکن؛ انتخاب بهترین راه حل؛ اجرای راه حل انتخابی (صفوی، ۲۰۳: ۱۳۹۳)

روش پرسش و پاسخ

معلم هنگام جلب توجه شاگرد به درس جدید و تدریس آن به طور مستقیم به بیان مطلب نمی پردازد، بلکه با طرح سوال های برنامه ریزی شده، فعالیت های ذهنی شاگردان را در مسیر مطالب و مفاهیم جدید قرار می دهد، آن ها را هدایت می کند تا خودشان به کشف مفاهیم جدید توفیق یابند.

روش تمرین دادن

معلم پس از آنکه یک موضوع را تدریس نمود، به وسیله یک یا چند تمرین، دانش آموزان را به تکرار و کاربرد این مهارت ها وادار می سازد. برای مثال در تدریس جناس از دانش آموان بخواهد تا در یک اثر ادبی بیست جناس را مشخص و در جلسه بعد با توضیح کامل در کلاس ارائه دهند.

روش اکتشافی

در این روش دانش آموز طی آن باید یک مسئله را مشخص کند، راه حل های ممکن را برای آن فرد در نظر گیرد و راه حل ها را با توجه به شواهد آزمای کند و نتیجه گیری مناسبی به دست آورد.

روش توضیحی

در این روش معلم هم اصول و هم راه حل مسئله را ارائه می کند و تمام مطالبی را که باید آموخته شود به دانش آموزان عرضه می دارد و فراگیران به طور مستقیم در کشف حقایق فعال نیستند و معلم مفاهیم را تعریف کرده و به تشریح آن ها می پردازد.

نتیجه گیری

آنچه در امر تدریس دستور زبان فارسی مهم است محیط کلاس، تفاوت های فردی، محتوای آموزشی، نیروی انسانی و از همه مهم تر روش های تدریس است که محور اصلی و کانون بحث این پژوهش بود. معلم با توجه به این شرایط و متناسب با موضوع و محتوای درس زبان فارسی، روش یا روش های تدریس متناسب را برمی گزیند. بدون شک اگر همه شرایط یک کلاس درس مهیا باشد، اما معلم نتواند برای محتوای آموزشی دستور زبان فارسی روش مناسبی برای شیوه آموزش خود انتخاب کند. در امر تدریس با مشکلی اساسی رو به رو می شود و این موضوع بر یادگیری درس مذکور، تأثیر به سزایی خواهد گذاشت. در چنین مکانی دانش آموزان سردرگم، اهداف کلی و آموزشی درس را درک نمی کنند، حتی نحوه مطالعه را هم یاد نمی گیرند. روش تدریس معلم باید بتواند اهداف آموزشی (اهداف کلی و اهداف جزئی) را در برگیرد، به طوری که همه زوایا و جوانب تدریس را پوشش دهد. به همین خاطر دغدغه مربیان و آموزش دهندگان درباره روش های تدریس به طور عام و روش های تدریس زبان و ادبیات فارسی به طور خاص روز به روز واضح تر شود. بدون شک هر چه ما بتوانیم در درس ادبیات فارسی منابع هدفمند و دارای الگوی مناسب و تأثیر گذار با توجه به نیاز کنونی جامعه برای دانش آموزان تألیف کنیم و در پی آن روش تدریس مناسب آن به کار گرفته شود و معلمان نیز با این اهداف و روش ها آموزش های لازم را ببینند نتایج مطلوبی به دست خواهد آمد.

منابع

- آقازاده، احمد، (۱۳۸۹)، تاریخ آموزش و پرورش ایران، تهران: ارسباران.
- ازهری، ابومنصور، محمدبن احمد. ۱۴۲۱ق. تهذیب اللغه، بیروت: دارالاحیاء لثراث العربی.
- حق شناس، محمدعلی، (۱۳۸۳)، نقش زبان و ادبیات در پیشرفت علوم، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، صص ۳۶-۲۵.
- رستمی نسب، عباسعلی (۱۳۹۰)، تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت ایران قبل از اسلام، ج ۱، کرمان: دانشگاه شهید باهنر.
- رئیس، نفیسه (۱۳۹۲)، «بررسی سیر تاریخی آموزش زبان فارسی به فارسی آموزان خارجی با تکیه بر نقد تحلیلی منابع» پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه اصفهان.
- ریپکا، یان. ۱۳۸۰. تاریخ ادبیات ایران از آغاز تا امروز، ترجمه یعقوب آژند، تهران: امیرکبیر.
- زرین کوب، عبدالحسین. ۱۳۵۴. نقد ادبی. تهران: امیر کبیر
- دهخدا، علی اکبر. ۱۳۷۷. لغت نامه، تهران: انتشارات دانشگاه.
- شعاری نژاد، علی اکبر، (۱۳۷۴)، فلسفه آموزش و پرورش، چاپ سوم، تهران: امیرکبیر.
- صفوی، امان الله، (۱۳۹۳)، کلیات روش‌ها و فنون تدریس، چاپ پانزدهم، تهران: معاصر.
- عرفانی، مریم (۱۳۸۹)، زلف سخن (مجموعه مقالات)، جلد دوم، دانشگاه پیام نور خراسان رضوی.
- عمید، حسن. ۱۳۸۸. فرهنگ فارسی عمید، تهران: بهزاد.
- قائم، علی، (۱۳۸۷)، زمینه تربیت، تهران: امیری.
- موذنی، جواهر، (۱۳۹۷)، گپ و گفتی با مجله رشد آموزش زبان و ادب فارسی (ادبیات شکل هنری و خلاقانه زبان است)، رشد و آموزش زبان و ادبیات فارسی، دوره سی و یکم، شماره ۳، صص ۶۱-۵۸.
- میرصادقی، جمال. ۱۳۹۲. عناصر داستان، چ ۸، تهران: سخن.
- هادی، علی. ۱۳۷۱. تصویر سخن در آیین ادب. تهران: دیبا.